

The construction of European Holocaust memory. German and Polish cinema after 1989

Published: 20.06.2014

Reviewed by Dr Magdalena Saryusz-Wolska   Edited by Dr Joanna Wawrzyniak

Wydawałoby się, że o filmowych reprezentacjach Holokaustu nie można powiedzieć już wiele nowego. A jednak można – jak dowodzi książka Małgorzaty Pakier.

Autorka wybiera perspektywę komparatystyczną, zestawiając ze sobą filmy polskie i niemieckie w kontekście procesów europeizacji pamięci o Zagładzie. „Opierając się na porównawczej analizie polskich i niemieckich filmów o Holokaucie – deklaruje – a także na debatach, które im towarzyszyły, zamierzam zidentyfikować różne narracje historyczne dotyczące Holokaustu i wojny w tych dwóch krajach oraz przedstawić dynamiczny obraz współczesnych procesów konstruowania pamięci publicznej w Europie.” (s. 14)

Książka nie omawia więc filmów w kontekście polsko-niemieckim, raczej dzieła z tych dwóch krajów traktowane są jako studia przypadków pamięci europejskiej, której – jak dowiadujemy się w zakończeniu – właściwe nie ma. „Pomimo kilku trendów ponadnarodowych, nie istnieje jeden obowiązujący dla wszystkich model radzenia sobie z przeszłością” (s. 163) – konkluduje Pakier.

Do istotnych walorów książki należy zaliczyć jej klarowną strukturę. Każdy rozdział zawiera jedną lub kilka analiz filmowych, poprzedzonych streszczeniem i pogłębionych omówieniami konkretnych scen. Następnie przedstawiana jest recepcja filmów w oparciu o recenzje prasowe. Uprzedzając ewentualne zastrzeżenia metodologiczne do tej procedury, Pakier pisze: „Mimo że omówienia prasowe i artykuły nie mogą być uznane za w pełni reprezentatywne, umożliwiają one istotny wgląd w reakcje polskiej i niemieckiej publiczności na tematy podjęte w filmach” (s. 23). Być może jednak bezpieczniej byłoby mówić w tym wypadku o „reakcjach prasowych” albo „echu medialnym” niż o „repcji”. Kryterium doboru filmów jest ich przyporządkowanie do różnych gatunków.

Po rozdziale wprowadzającym, Pakier omawia polsko-niemiecko-francuską koprodukcję „Europa, Europa” (1990) w reżyserii Agnieszki Holland, zwracając szczególną uwagę na zastosowanie humoru. W centrum kolejnego rozdziału stoją dwa melodramaty: niemiecki „Aimée i Jaguar” (1998) oraz „Daleko od okna” (2000) Jana Jakuba Kolskiego.

Tematem ostatniego rozdziału są przedstawienia Polaków i Niemców w trakcie wojny na przykładzie „zwyczajnych” bohaterów w filmach „Jeszcze tylko ten las” (1991) Jana Łomickiego, „Pogrzeb Kartofla” (1990)

Kolskiego i „Viehhjud Levi” (1999) Didiego Danquarta. Wybór poszczególnych filmów jest precyzyjnie uzasadniony, zarówno z perspektywy miejsca i czasu ich powstania, jak i tematu. Można byłoby ewentualnie zastanowić się nad wyłączeniem z tego repertuaru „Pogrzebu kartofla” ze względu na „nadreprezentowanie” Kolskiego wśród pozostałych reżyserów, jednak to nie kryterium autorskie decydowało o analizowaniu poszczególnych filmów, a dzieła Kolskiego z pewnością stanowią istotny wkład do filmowego rozrachunku z przeszłością w Polsce.

Szczególnie ujmująco wnikliwa analiza „Europy, Europy” i towarzyszącej filmowi debaty, której przebieg był zaskakująco odmienny w Polsce i w Niemczech. Wskazanie na różne konteksty funkcjonowania tego dzieła w obu krajach z pewnością należy do najistotniejszych aspektów książki. Problem, z którym zmagali się twórcy „Europy, Europy”, a mianowicie brak zrozumienia w Niemczech dla rozdarcia bohatera między dwoma systemami totalitarnymi – nazizmem i stalinizmem – wciąż bowiem jest nie do końca rozwiązany. Owa „podwójna okupacja” czy dramat „skrwawionych ziem”, jak ujął to Timothy Snyder [1], wydają się w niemieckiej świadomości spychane na margines. I nie chodzi tu o porównania między systemami totalitarnymi ani tym bardziej o licytowanie się, który był gorszy, lecz o zrozumienie specyfiki Europy Środkowo-Wschodniej przez pryzmat tego właśnie doświadczenia. Pakier pokazuje, że „Europa, Europa” miała ogromny potencjał włączenia się do dyskusji na ten temat, ale być może powstała za wcześnie. Europejski dyskurs pamięci był wówczas jeszcze na innym etapie.

W analizie „Aimée i Jaguar” przekonuje z kolei teza, że „los Żydów i Niemców zlewa się w tym filmie w jedno” (s. 70). W bogatej literaturze, jaka ostatnio powstaje na temat przyjęcia w niemieckim kinie perspektywy ofiary [2], ten film jest często pomijany, gdyż pozornie traktuje on o kobietach, miłości i poświęceniu dla siebie nawzajem. Pewne wątpliwości mam natomiast wobec potraktowania bohaterki „Daleko od okna” w kategoriach Matki Polki. Choć z uwagi na temat filmu, jakim jest macierzyństwo podczas wojny, trop ten wydaje się zrozumiały, to Barbara nie poświęca się „dla sprawy” czy dla ojczyzny, co kwalifikowałoby ją do roli Matki Polki, lecz raczej dla własnego małżeństwa. O tym problemie Pakier zresztą wspomina (s. 85). Jednym z możliwych rozwiązań tego interpretacyjnego impasu mogłoby być odwrócenie perspektywy i spojrzenie na niespełnione macierzyństwo przez pryzmat figury Jiddische Mame, która rozpacza nad utratą dziecka (w filmie Regina). Wtedy też dopełniłby się projekt autorki, by za pomocą filmu Kolskiego uwypuklić brak żydowskiej perspektywy w kinie polskim (s. 99).

Zaletą ostatniego rozdziału jest koncentracja na dziełach mniej znanych. Trudno powiedzieć, na ile idzie to w parze z ich tematem – miejscem „zwyczajnych” ludzi w historii przez wielkie „H”. Tu także na pierwszy plan wychodzi ważny temat współczesnych dyskusji historycznych: oddzielenie wizerunku zbrodniarzy od reszty niemieckiego społeczeństwa (s. 134). Jak wykazuje Pakier w trzech analizach, problem nadmiernych generalizacji i niedostrzegania złożoności postaw wobec Żydów w trakcie drugiej wojny światowej dotyczy zarówno kultury i publicznego dyskursu w Niemczech, jak i w Polsce. Pewne uzupełnienie analizy „Pogrzebu kartofla” mogłoby natomiast stanowić nawiązanie do dwóch książek Nataszy Korczarowskiej „Ojczyzny prywatne” [3] i „Inne spojrzenie” [4].

Warto podkreślić, że książka napisana jest po angielsku. Adresując swoją pracę do międzynarodowych czytelników, Pakier wprowadza liczne informacje kontekstualizacyjne, dla polskich odbiorców być może

oczywiste (O co chodziło w debacie o Jedwabnem? Co to jest żydokomuna? Kim byli szmalcownicy?), ale dla cudzoziemców – absolutnie niezbędne. Mimo to autorka w taki sposób prowadzi narrację, że także czytelnik znający odpowiedzi na te pytania, nie odczuwa znużenia. To wielka zaleta tej pracy. Być może warto byłoby zebrać pasażę wyjaśniające te sprawy w osobny tekst i opublikować go gdzie indziej. W międzynarodowej literaturze na temat drugiej wojny światowej wciąż niewiele jest kompetentnych opracowań pisanych z polskiej perspektywy. Równie istotne są liczne nawiązania do innych filmów, które nie stoją w centrum analizy, a mimo to należy je wymienić w kontekście tematu pracy. Te uwagi na marginesie warte są dalszego rozwinięcia, co jednak otwiera przestrzeń dla kolejnej książki lub przynajmniej cyklu artykułów. Ważnym uzupełnieniem, a przynajmniej epilogiem do książki, mogłyby stać się omówienia dwóch niedawnych filmów: „Pokłosia” (2012) Władysława Pasikowskiego oraz „W ciemności” (2011) Agnieszki Holland.

[1] Timothy Snyder, „Skrwawione ziemie. Europa między Hitlerem a Stalinem”, tłum. B. Pietrzyk (Warszawa: Świat Książki, 2011).

[2] Por. np. Paul Cook and Mark Silberman, eds., „Screening War. Perspectives on German Suffering” (New York: Camden House, 2010).

[3] Natasza Korczarowska, „Ojczyzny prywatne. Mitologia przestrzeni prywatności w filmach Tadeusza Konwickiego, Jana Jakuba Kolskiego i Andrzeja Kondratiuka” (Kraków: Rabid, 2007).

[4] Natasza Korczarowska, „Inne spojrzenie. Wyobrażenia historii w filmach Wojciecha Jerzego Hasa, Jana Jakuba Kolskiego, Filipa Bajona i Anny Jadowskiej – studium przypadków” (Łódź: Wydawnictwo UŁ, 2013).

sposób cytowania: Magdalena Saryusz-Wolska: Recenzja: Małgorzata Pakier: The construction of European Holocaust memory. German and Polish cinema after 1989, w: <https://www.pol-int.org/de/node/368#r525>

Citation:

Magdalena Saryusz-Wolska: Review for: Małgorzata Pakier: The construction of European Holocaust Memory. German and Polish Cinema after 1989, 2014, in: <https://www.pol-int.org/en/publikationen/construction-european-holocaust-memory-german-and-polish#r525>.